

5. Programma Duurzaamheid, Water en Groen

Ambitie

Met dit programma willen we Duurzaamheid in brede zin bevorderen; werken aan brede generieke doelen op het vlak van energie, klimaat, voedsel, samen voor(t)leven e.d. Samen met diverse betrokkenen van de beweging Samen Sneller Duurzaam bevorderen we de circulaire economie, ontwikkelen we duurzaamheidsstrategieën, stellen we een eigen duurzaamheidsagenda op en realiseren we gemeentelijke activiteiten.

We gaan voor een duurzame, veerkrachtige en toegankelijke buitenruimte. Een openbare ruimte die met aandacht en samen met de gebruikers is ingericht, onderhouden en beheerd. Met meer groen en accent op biodiversiteit, omdat deze bijdraagt aan een gezonde en aantrekkelijke woonomgeving.

We willen een betrouwbare en (kosten)efficiënte (afval)waterketen waarmee de volksgezondheid, de bodem en het grond- en oppervlaktewater worden beschermd. En waarmee we een bijdrage leveren aan een hoogwaardige, klimaatbestendige woon- en leefomgeving met mogelijkheden tot recreatie op en langs het water.

Daarnaast focust dit programma op de (duurzame) uitvoering van taken op het vlak van milieu, natuur en afval. Ook t.a.v. deze onderwerpen zetten we in op de ontwikkeling naar duurzaamheid.

De gemeente draagt zorg voor een passende laatste rustplaats voor inwoners. Iedere kern heeft een eigen unieke begraafplaats met diverse uitvaartmogelijkheden, die een rustige groene oase vormen. We zetten daarbij steeds meer in op duurzaamheid.

Wat is duurzaamheid?

Duurzaamheid is een breed begrip en hiervoor zijn verschillende definities en benaderingen opgesteld. John Elkington, een adviseur op duurzame ontwikkeling, bedacht in 1994 een benadering van duurzaamheid waarbij drie dimensies, namelijk een sociale (People), ecologische (Planet) en economische (Profit) dimensie in een duurzame samenleving met elkaar in balans moeten zijn. In het verlengde hiervan hanteren we de volgende definitie van duurzaamheid:

“Duurzaamheid is een zodanig gebruik van de aarde en de bewoners van deze aarde dat er geen sprake is van uitputting en toekomstige generaties er ook plezier van kunnen hebben”

5.1 Duurzaamheid

Wat willen we bereiken?

5.1.1 Samenwerken aan een duurzame en gezonde manier van leven en werken in Gooise Meren

Samen Sneller Duurzaam (SSD) is een lokale dynamische beweging die bestaat uit betrokken inwoners, ondernemers, (maatschappelijke) organisaties en de overheid. Deze beweging streeft in co-creatie met elkaar diverse duurzaamheidsdoelen na die voortvloeien uit internationale doelen en nationale doelen als het Nationaal Klimaatakkoord, Nederland Circulair 2050, Klimaatakkoord van Parijs en de Sustainable Development Goals van de VN. In het Actieplan Samen Sneller Duurzaam 2017 – 2022 en in de Visie Samen Sneller Duurzaam 2.0 wordt hier een lokale invulling aan gegeven door de werkgroepen die binnen SSD actief zijn. Met lokale projecten en activiteiten dragen zij bij aan de maatschappelijke verduurzamingsopgave rond bijvoorbeeld biodiversiteit, energietransitie en circulaire economie.

Maatregelen

We werken samen met onze partners binnen Samen Sneller Duurzaam

We werken samen met onze partners rond thema's die binnen SSD spelen: fossiel vrije energie, afvalloos circulair, biodiversiteit, samen duurzaam voortleven, lokaal voedsel, duurzaam onderwijs, klimaatadaptatie, slimme en groene mobiliteit, tiny housing en innovatie. Rond deze thema's zijn diverse werkgroepen actief.

Daarnaast nemen we actief deel aan de ondersteuningsstructuur van Samen Sneller Duurzaam die inzet op het stimuleren van bewustzijn rond duurzaamheid, het versterken en verbreden van de beweging en het realiseren van concrete projecten en activiteiten die Gooise Meren duurzamer maken. Een centrale projectbegeleider is aangesteld die de benodigde ondersteuning organiseert en faciliteert.

In co-creatie met partners uit de samenleving werken aan concrete duurzaamheidsdoelen betekent ook leren van- en met elkaar hoe deze samenwerking het best werkt om een duurzamer Gooise Meren te bereiken.

Daarom blijven wij binnen Samen Sneller Duurzaam oog houden voor de gemeentelijke rol die nodig is om de beoogde duurzame impact te realiseren. Deze rol heeft twee kanten:

- In de eigen organisatie aandacht vragen voor duurzaamheid en vanuit de inhoud tijdig de verbinding zoeken met de werkgroepen binnen SSD, maar ook in de eigen organisatie de verbinding zoeken met andere programma's als Doe-Democratie en Leefbaarheid.
- De werkgroepen binnen SSD met bijbehorende doelstellingen en activiteiten op een goede manier verbinden met de juiste onderdelen van de gemeentelijke organisatie.

We faciliteren projecten en activiteiten

We faciliteren projecten en activiteiten die bijdragen aan de doelen van Samen Sneller Duurzaam middels advies en/of financiële bijdrage. Hiervoor wordt het Initiatievenfonds Duurzaam Gooise Meren gecontinueerd.

We geven zelf het goede voorbeeld

Gooise Meren wil een organisatie zijn die zorgvuldig omgaat met energie en grondstoffen. Er gebeurt momenteel heel veel op dit gebied. We nemen duurzaamheid steeds beter op in ons werk. Bijvoorbeeld door duurzaam circulair en inclusief in te kopen, door ons eigen vastgoed verder te verduurzamen, door te kiezen voor duurzame boeketten en door de verkoop van Fairtrade producten in de kantine.

5.1.2 Stimuleren van duurzame keuzes bij (ver)bouw

Wij helpen inwoners, ondernemers en ontwikkelaars om bij (ver)bouw en ontwikkellocaties duurzame keuzes te maken. Dit betekent dat zij kiezen voor maatregelen die energieneutraliteit, klimaatadaptatie, biodiversiteit en circulariteit bevorderen.

Maatregelen

We voorzien in een website over duurzaam bouwen en duurzaam verbouwen

Een speciale website helpt inwoners, bedrijven en projectontwikkelaars bij het maken van duurzame keuzes bij (ver)bouw. De website laat inspirerende voorbeelden zien en geeft specifiek aan welke duurzame maatregelen op locatie toe te passen zijn. Voor projectontwikkelaars is een speciaal onderdeel beschikbaar om hen te helpen bij de toepassing van duurzame keuzes die wij graag minimaal zien. Vanzelfsprekend worden de ontwikkelaars uitgedaagd om de meest duurzame keuzes te maken.

We stellen een tool op om bewustwording te stimuleren voor inwoners, ondernemers en ontwikkelaars waarbij aandacht is voor klimaatadaptief bouwen, de energietransitie en circulair bouwen. Ook is er aandacht voor biodiversiteit en natuur-inclusief bouwen.

In het duurzaamheidsprogramma nemen we een paragraaf op voor natuur-inclusieve ontwikkeling. We stimuleren bewoners en ontwikkelaars bij bouwaanvragen om gebouwbewonende diersoorten mee te nemen in de planvorming (onderdeel van Duurzaam ontwikkelen).

We verwijzen actief naar de website over duurzaam bouwen en duurzaam verbouwen

Inwoners en bedrijven die een (bouw)vergunning aanvragen worden actief verwezen naar de speciale website over duurzaam bouwen en duurzaam verbouwen. Via de lokale media zal over de website gecommuniceerd worden om zo de bekendheid te vergroten.

5.1.3 Circulaire economie

De gemeente Gooise Meren werkt samen met de andere gemeenten, de regio Gooi- en Vechtstreek en de GAD om de circulaire transitie te realiseren. Er wordt gewerkt aan plannen om de inzameling en verwerking van plastics, luiers en textiel meer circulair te maken. In 2030 wordt 50% minder primaire grondstoffen gebruikt is één van de circulaire doelstellingen uit het Klimaatakkoord. De gemeente wil hier met zijn inkoop een ambitieuze bijdrage aan leveren. In 2022 willen we 10% circulair inkopen en in 2025 al 50%. Om dit op te starten zijn tien stappen opgenomen in de Roadmap Circulair Inkopen & Opdrachtgeverschap van de MRA (juni 2019). Gooise Meren bevindt zich nu al bij stap 6 en is voornemens de resterende stappen begin 2020 af te ronden. Ondertussen is al met een aantal inkooptrajecten ervaring opgedaan met circulair inkopen. Dit leerde ons dat samenwerking met andere opdrachtgevers of materiedeskundigen noodzakelijk is voor een grotere impact op de circulaire ladder en er dus tijdig onderzoek naar de circulaire mogelijkheden nodig is. Deze ervaringen gaan we inzetten in nieuwe inkooptrajecten en daarnaast gaan we borgen dat gemaakte afspraken gerealiseerd worden. In 2020 geven we in samenwerking met de accountmanager ondernemers voorlichting over circulair inkopen aan lokale ondernemers.

De gemeente wil de lokale ondernemers stimuleren om ook een bijdrage te leveren aan de circulaire economie. Hiervoor werken we samen met de Omgevingsdienst Flevoland, Gooi en Vechtstreek. Daarnaast organiseert de regio Gooi & Vechtstreek jaarlijks een ontbijtsessie met lokale ondernemers, als vervolg op de kick off in 2019.

Maatregelen

Uitwerken Roadmap Circulaire Economie

We ronden in 2020 de stappen uit de Roadmap Circulair Inkopen af. Dit leidt tot een concreet actie- en communicatieplan. Het actie- en communicatieplan is erop gericht om het begrip circulaire inkoop en de voordelen daarvan voor mens en maatschappij zodanig breed uit te dragen binnen de ambtelijke organisatie dat dit de manier van werken wordt voor een ieder die bij inkoop betrokken is. Om circulaire inkoop bij de mensen in de genen te krijgen wordt een bewustwordingscampagne ingezet. Daarbij wordt gedacht aan de inzet van de volgende elementen/instrumenten: 1. Een startbijeenkomst voor het personeel 2. Structureel Informatie/voorlichting/best practices (plus enquête of quiz-je) via het Intranet, 3. De inzet van een selecte groep interne ambassadeurs, die de boodschap uitdraagt (successtory). 4. Gebruik van (opmaak) posters, banners en foldermateriaal.

Kennis delen met Samenwerkingspartners

Er wordt binnen de Metropool Regio Amsterdam een expertpool opgericht. Deze wordt bemenst door 1 of meerdere externe experts, in combinatie met de inzet van expertst vanuit de gemeenten. Zo hoeft niet iedereen het wiel (opnieuw) uit te vinden.

5.1.4 Samenwerken aan de overgang naar een duurzame energie- en warmtevraag

In het najaar van 2019 is het nationaal Klimaatakkoord gesloten. Dit akkoord kent één groot doel: om klimaatverandering tegen te gaan willen we in 2030 49% minder CO₂ uitstoten. Een van de onderdelen van het Klimaatakkoord is de Energietransitie in de gebouwde omgeving. Deze transitie is de overgang naar een energiesysteem waarbij duurzame energiebronnen uiteindelijk volledig voorzien in de energie- en warmtevraag, waarbij alle wijken in 2050 aardgasvrij zijn. Het Rijk legt de regie van deze transitie bij gemeenten. Dit betekent dat wij voor Gooise Meren de verantwoordelijkheid en bevoegdheid hebben om besluiten te nemen over de lokale energievoorziening.

Maatregelen

We stimuleren energiebesparing

Door in te zetten op energie besparen en verduurzaming van de gebouwde omgeving wordt direct bijgedragen aan het terugdringen van de CO₂-uitstoot. In samenwerking met de andere gemeenten in onze regio werken we aan een Regionaal Energieloket waar inwoners en ondernemers voor vragen en advies over energie besparen en verduurzaming terecht kunnen. De bestaande duurzaamheidslening (revolverendfonds) voor particuliere huiseigenaren wordt gecontinueerd.

We stellen een concept Regionale Energie Strategie (RES) op

De RES draagt bij aan de doelstelling om een reductie van de CO₂-uitstoot te bereiken van 49% in 2030. Gooise Meren maakt onderdeel uit van de RES regio Noord-Holland Zuid (NHZ). En Gooi en Vechtstreek vormt een deelregio binnen deze RES NHZ. In de concept RES wordt uitgewerkt waar gebieden zijn voor de opwek van hernieuwbare energie en welke warmtebronnen beschikbaar zijn voor de overstap naar aardgasvrij. Met deze concept RES geeft de regio Noord-Holland Zuid aan welke bijdrage geleverd wordt aan de landelijke opwek van 35 TWh aan duurzame energie in 2030. In maart 2020 wordt de concept RES aan de gemeenteraad voorgelegd. Het RES-traject kent een doorlooptijd tot 2030. Vanaf 2021 wordt de RES elke twee jaar gemonitord, geactualiseerd en opnieuw vastgesteld door de raad.

We starten met het opstellen van een Transitievisie Warmte

We gaan aan de slag met de Transitievisie Warmte, waarin staat wanneer welke wijk van het gas kan worden afgekoppeld en voor welke warmtebronnen we kiezen. De Transitievisie Warmte dient uiterlijk eind 2021 vastgesteld te zijn door de gemeenteraad. De Transitievisie Warmte wordt elke 5 jaar geactualiseerd. We trekken zoveel mogelijk samen op met inwoners van elke wijk omdat hun stem in dit proces zeer van belang is. We willen graag dat inwoners en ondernemers zich betrokken voelen bij dit onderwerp. In de transitievisie warmte zal in elk geval voldoende aandacht zijn voor de randvoorwaarden en kosten van de verschillende opties, zowel voor de gemeente als inwoners. We krijgen hierin als gemeente ondersteuning vanuit de RES-regio.

We gaan in de wijken aan de slag

Lokaal blijven we in de wijken aandacht vragen voor energiebewustzijn, energiebesparing, de opwek van duurzame energie en de energietransitie. Hiervoor wordt samenwerking gezocht met onze partners binnen Samen Sneller Duurzaam zoals WattNu, de lokale energiecoöperatie in Gooise Meren. In de wijken RemCom, Parkwijk en Keverdijk en in Muiden en Muiderberg lopen of starten activiteiten op die richting inwoners aandacht vragen voor energie besparen en opwek van duurzame energie.

We blijven samenwerken met onze regionale partners

We zetten de regionale samenwerking in het kader van de regionale energie strategie onder het motto 'Samen op pad' voort. Hierbij wordt samengewerkt met andere overheden, energiecoöperaties, waterschap, water- en elektriciteitsnetbeheerders, huurdersverenigingen en woningcorporaties.

5.1.5 CO₂-reductie

We willen de CO₂-uitstoot verminderen. De CO₂-uitstoot van de gemeentelijke organisatie wordt veroorzaakt door energieverbruik in de gemeentelijke gebouwen en door brandstofverbruik van het gemeentelijke wagenpark. Het elektriciteitsverbruik van de gemeentelijke gebouwen, de openbare verlichting, de pompen en gemalen en de verkeersregelinstallaties zijn reeds klimaatneutraal. Hiervoor wordt regionaal duurzame stroom ingekocht. Blijft over het gas- en brandstofverbruik dat niet CO₂-neutraal is.

Maatregelen

Acties voor CO₂-reductie

In de eigen organisatie wordt de milieubarometer als instrument gebruikt om de CO₂-uitstoot in beeld te brengen van bijvoorbeeld ons energieverbruik, waterverbruik, papierverbruik, circulair inkopen en afval. Door de CO₂-uitstoot te monitoren en af te zetten tegenover vergelijkbare organisaties wordt bepaald welke maatregelen het meest effect hebben om de CO₂-uitstoot terug te dringen. Inwoners en bedrijven in Gooise Meren worden gestimuleerd om energie te besparen en duurzame energie op te wekken. Om dit te bereiken wordt een Regionaal Energieloket opgezet en worden diverse bewonersbijeenkomsten in wijken over energiebesparing en verduurzaming georganiseerd.

5.1.6 Inwoners en organisaties bewust maken van het belang van Fairtrade

Samen met de Werkgroep Fairtrade Gooise Meren stimuleren we inwoners en organisaties van Gooise Meren tot het maken van een bewuste keus voor Fairtrade producten. Door het maken van een bewuste keus voor Fairtrade wordt bijgedragen aan een betere wereld.

Maatregelen

We ondersteunen diverse projecten en activiteiten

We maken het mogelijk dat de Werkgroep Fairtrade Gooise Meren richting het onderwijs aandacht vraagt voor educatieve projecten rond fairtrade en eerlijke handel. En dat de werkgroep publieksacties, bijvoorbeeld in de jaarlijkse Fairtrade Week, over het belang van fairtrade en fairtrade producten organiseert.

We herbevestigen de titel Fairtrade gemeente

In 2020 wordt de titel Fairtrade gemeente opnieuw aangevraagd voor de jaren 2020-2022. Hiervoor wordt een speciaal projectplan ingediend dat binnen het onderwijs extra aandacht vraagt voor fairtrade.

5.2 Klimaatadaptatie

Wat willen we bereiken?

5.2.1 Het klimaatbestendig inrichten van de openbare ruimte voor 2050

Omdat het klimaat verandert en de kans op wateroverlast door hevige regenbuien toeneemt, is een focus op klimaatbestendige inrichting van de openbare ruimte noodzakelijk. Vanuit het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie ligt er een gemeentelijke opgave waarmee klimaatbestendig en waterrobuust inrichten een vanzelfsprekend onderdeel van ruimtelijke (her)ontwikkelingen wordt.

In 2020 besteden we daarom aandacht aan de invulling van deze klimaatopgave om de buitenruimte voor 2050 klimaatbestendig in te richten. Dit doen we door het klimaatadaptief handelen te verankeren in het gemeentelijk beleid, het goede voorbeeld te geven door het openbaar gebied en openbare gebouwen te vergroenen en daarnaast in de openbare ruimte kwetsbare locaties voor wateroverlast, verdroging en hittestress aan te pakken.

Maatregelen

Afkoppelen verhard oppervlak openbaar gebied

Een van de belangrijkste maatregelen om tot een duurzame afvalwaterketen te komen is het hemelwater afkoppelen van de gemende riolering. In de afgelopen periode hebben we ingezet op het afkoppelen van verharde oppervlakken (bestrating en daken) onder het motto: 'ja, tenzij'. Dit beleid wordt versterkt doorgezet.

Afkoppelen in bestaand gebied vergt substantiële investeringen. De strategie is om afkoppelen te combineren met andere werken. Alle kansen die zich voordoen, gebruiken we om hemelwater af te koppelen van gemengde riolering.

Opstellen maatregelenplan klimaatbestendige inrichting

Door uitvoering van de klimaatstresstest hebben wij in beeld op welke locaties in onze gemeente er nadelige effecten van de klimaatsverandering kunnen optreden. Door in gesprek te gaan met belanghebbenden (woningbouwcoöperaties, inwoners, bedrijven) kan worden bepaald welke maatregelen noodzakelijk, wenselijk en effectief kunnen zijn. Op basis van deze risicodialogen wordt een maatregelenplan opgesteld dat in de periode 2020-2050 uitgevoerd zal worden.

Waterbestendig (her)inrichten en (ver)bouwen

Gevolgen van 'water-op-sstraat' gaat de gemeente beperken door de openbare ruimte in te zetten voor waterberging of 'transportleiding' bij extreme neerslag. De gemeente richt de openbare ruimte waterbestendig in door ervoor te zorgen dat op laaggelegen locaties het schone water over het maaiveld kan wegstromen naar een plek waar het geen kwaad kan (bijvoorbeeld naar oppervlaktewater, wadi, berm, plantsoen of speelplek), en/ of door te zorgen dat de straat het water tijdelijk vasthoudt (tussen de trottoirbanden) en niet de tuinen en/ of gebouwen instroomt. De gemeente zet in op het klimaatbestendig inrichten van openbare gebouwen. Daarmee wil de gemeente ook het goede voorbeeld geven.

5.2.2 Stimuleren inwoners klimaatbestendige inrichting particuliere gronden

In stedelijk gebied valt veel water op daken en verhardingen. Wanneer neerslag op een weiland valt, dringt daarvan ongeveer 50% in de ondergrond. In stedelijk gebied dringt ongeveer 15% in de ondergrond. Meer dan de helft van alle neerslag stroomt de riolering in. Als de riolering vol zit, kan het water op straat of in de huizen terecht komen. De riolering kan het vele water van hevige buien niet aan. Met maatregelen wil de gemeente hevige neerslag gecontroleerd bovengronds opvangen en lokaal verwerken. Een groot deel van de gemeente is particulier terrein. Mede daarom is hulp van bewoners nodig.

Maatregelen

Mee-afkoppelen particulieren

Wanneer wij regenwaterriolering aanleggen in openbaar gebied, vragen wij bewoners om de dak-oppervlakken, die afvoeren naar de straatzijde, af te koppelen van de riolering. Bewoners die mee willen werken, kunnen de werkzaamheden tijdens de looptijd van het project door (en op kosten van) de gemeente laten uitvoeren. Wij gaan daarbij gebruik maken van een afkoppelassistent, een persoon die inwoners helpt met het afkoppelen van dak-oppervlakken en die ook breder ingezet kan worden voor verduurzaming van het particulier terrein. Het streven is om het afvalwater van alle bewoners in afgekoppeld gebied gescheiden aan te laten leveren voor 2050.

Financiële stimulans klimaatadaptatie

We stimuleren bewoners om tuinen te ontharden, groene daken aan te leggen, een regenton te plaatsen en/of af te koppelen. Dit doen we met behulp van financiële bijdragen voor groene daken, regentonnen en voor afkoppelen en door in te zetten op Operatie Steenbreek.

Invoeren waterlabel

Het Waterlabel laat inwoners, bedrijven en gemeentes samenwerken aan een klimaatbestendige stad. Om de bewoners bewuster te maken is het regenwaterlabel, kortweg waterlabel, voor woningen ontwikkeld. Het waterlabel geeft informatie over de capaciteit van een huis / tuin om water vast te houden. Een huis met een G label, voert regenwater direct af naar de omgeving en kan daardoor wateroverlast in de buurt veroorzaken of verergeren. Een huis met een A label, houdt het regenwater langer vast. Daarmee ontlast het de buurt en draagt bij aan een klimaatbestendige stad.

Bewoners informeren over klimaatadaptatie

We informeren bewoners over particuliere verantwoordelijkheden, klimaatverandering, klimaat/waterbestendig bouwen en inrichten, subsidieregelingen en dergelijke. Dat doen we via gemeentelijke (sociale) media zoals de website, facebook, twitter, flyers, folders etc. Het doel van deze informatie: het moet voor bewoners en bedrijven duidelijk zijn wat de gemeente doet en waarvoor zij zelf verantwoordelijk zijn.

Het stimuleren van inwoners om hun tuin te vergroenen

Wij zijn lid van Operatie Steenbreek. We communiceren breed over het belang van vergroening. We stimuleren inwoners om tuinen te ontharden, groene daken aan te leggen, een regenton te plaatsen en/of af te koppelen. Te veel bestrating in de tuinen zorgt namelijk voor problemen tijdens hoosbuien en aanhoudende droogte, vermindert de biodiversiteit en zorgt voor opwarming van de kernen. In 2020 proberen we daarom meer inwoners te bereiken dan afgelopen jaren. De uitrol van de Toolkit voor duurzaam ontwikkelen en het aantal herinrichtingsprojecten dat uitgevoerd gaat worden, biedt kansen om veel inwoners te bereiken. De gemeente zet daarom extra in om de vergroening van particulieren te stimuleren.

5.3 Groen, natuur en milieu

Wat willen we bereiken?

5.3.1 Benutten van kansen op het gebied van biodiversiteit

We benutten de kansen die er zijn voor biodiversiteit. Bij beplantingskeuzes kijken we naar de waarde voor vogels, insecten en kleine zoogdieren. Alle plantensoorten zijn belangrijk voor de biodiversiteit. Daarom bestrijden we alleen wat direct de gezondheid schaadt (zoals de Eikenprocessierups en de Reuzenberenklauw) of andere soorten verdringt (zoals de Japanse duizendknoop). We nemen extra maatregelen om de overlast van deze soorten te bestrijden.

Maatregelen

We willen een bij- en insectenvriendelijke gemeente worden

We vergroten de biodiversiteit onder andere extra bloembollen te planten. Met het vergroten van de biodiversiteit stimuleren we dat vogels, vlinders en kleine insecten zich steeds meer thuis voelen.

We onderzoeken alternatieve maatregelen voor beheersing eikenprocessierups

Het verhogen van de soortenrijkdom en het faciliteren van nestgelegenheid voor vogels en vleermuizen kunnen bijdragen aan de bestrijding van plaaginsecten als eikenprocessierups. We onderzoeken natuurvriendelijke maatregelen voor de beheersing van invasieve soorten als Japanse duizendknoop, Reuzenberenklauw en Eikenprocessierups. Daarbij werken we samen en delen we kennis met de regiogemeenten en Goois Natuurreservaat.

5.3.2 Versterken van de groene uitstraling van de gemeente

Groen is een kernkwaliteit van onze gemeente die we willen houden en het liefst willen versterken. Want een groene leefomgeving is essentieel voor de kwaliteit van gezondheid, het welbevinden van onze inwoners en de uitstraling van de kernen, de buitenwijken en de buitengebieden.

Dat doen we onder andere,

1. door het onderhoud en beheer van de buitenruimte - in afwijking van de in 2018 aangenomen Visie Buitenruimte - in algemene zin in Gooise Meren op niveau 'voldoende' te beheren, inclusief de centra van de kernen en de stations, m.u.v. de centra van Naarden-Vesting en de vesting van Muiden die beide op niveau 'goed' zullen worden beheerd;
2. door een evaluatie te plannen van de Visie Buitenruimte en de financiële gevolgen, de uitwerking in de praktijk, alsmede van de nu bepaalde kwaliteitsniveaus, één of twee jaar na volledige doorvoering, al naar gelang het tijdstip voor die evaluatie het meest zinvol wordt geacht, en bij de aanbestedingen met die evaluatie / dat evaluatietijdstip rekening te houden.

Maatregelen

Opstellen van het plan 'Buitenruimte in Beeld'

We stellen een integraal plan op waarin we waardevolle groenstructuren en ecologische verbindingzones vastleggen en de kansen voor versterking vergroening en biodiversiteit benoemen. We brengen de waardevolle elementen in kaart zodat we nog meer kunnen sturen op behoud en versterken van deze structuren. We onderzoeken kansen om de ecologische verbindingzones met het buitengebied en omliggende natuurgebieden te verbeteren. Daarbij wordt samengewerkt met gebied behorende instanties als Goois Natuurreservaat, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Deze kaart zal onderdeel uit gaan maken van het omgevingsplan in het kader van de Omgevingswet.

Uitdagen van bewoners om middels zelfbeheer de openbare ruimte op te plussen

We dagen bewoners uit om het beheerniveau 'op te plussen' door zelfbeheer, zoals het adopteren van boomspiegel. En we communiceren over de mogelijkheid om bepaalde gemeentelijk (groen) taken zelf uit te voeren: Right to Challenge.

Zorgdragen voor een gevarieerd, duurzaam bomenbestand

Wij controleren onze bomen door ze eens in de vier jaar te laten onderzoeken. Daarnaast houden wij de lijst met waardevolle bomen actueel. We zetten ons samen met inwoners in voor een gevarieerd, gezond, duurzaam en veilig boom/groenbestand. Het belang van bomen wordt steeds duidelijker. Bomen leveren een belangrijke rol bij het opvangen van hittestress en wateroverlast als gevolg van klimaatsverandering. Veel diersoorten zijn afhankelijk van bomen als voedselbron maar ook als nest- en schuilgelegenheid. In dit licht is het belangrijk het huidige bomenbestand op pijl te houden. Het toetsingskader voor kapvergunningen willen wij beter laten aansluiten bij de huidige tijdgeest en de klimaatsveranderingen die wij ondervinden.

Onderzoeken van de waarde van groen cultuurhistorisch erfgoed

We hebben oog voor het groen cultuurhistorisch erfgoed en starten een pilot in het park 't Mouwtje in Bussum. We willen met inwoners onderzoeken wat nodig is om deze bijzondere plek te beheren zodat recht wordt gedaan aan historische waarde.

Vervangen van de bomenrij langs bedrijvenpark Gooimeer Zuid

Aan de noordzijde van het bedrijvenpark Gooimeer Zuid bevindt zich een bomenrij die de overgang vormt van het bedrijvenpark naar het buitengebied. De conditie van de populieren is aan het verslechteren (einde levensduur) en de bomen moeten om die reden vervangen worden. De bomen hebben veel waarde voor de biodiversiteit en zijn visueel gezien belangrijk. Vervanging is niet eenvoudig gezien de functie en waarde die de bomen hebben en de locatie waar de bomen staan. Het verwijderen van de bomen heeft effecten op o.a. vleermuizen die hier voorkomen, daarnaast hebben de bomen een grote omvang en verwachten veel weerstand als deze gekapt worden. De uitvoering van dit project vraagt om een zorgvuldige voorbereiding en een mogelijk gefaseerde uitvoering.

5.3.3 Samenwerken aan het behoud en beheer van waardevolle natuurgebieden

Samen met onze partners werken wij aan behoud en beheer van waardevolle natuurgebieden. Hierin hebben Goois Natuurreservaat, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten een grote rol. Veel natuurgebieden rondom Gooise Meren zijn in bezit en beheer van deze organisaties. Deze natuurgebieden zijn nationaal en internationaal van belang en zijn op rijksniveau (Natura 2000-gebieden) en provinciaal (Natuurnetwerk Nederland) beschermd.

Maatregelen

Duurzame ondersteuning voor behoud en beheer van waardevolle natuurgebieden

Gooise Meren draagt samen met de regio gemeenten financieel bij aan het natuurbeheer uitgevoerd door Goois Natuurreservaat.

Naleving wet en regelgeving met betrekking tot behoud natuurwaarden

Wij bewaken de provinciale verordening, de wet Natuurbescherming en de soortenbescherming bij ruimtelijke plannen en bouwaanvragen.

5.3.4 Milieubeheer

Gooise Meren heeft al haar milieutaken ondergebracht bij de Omgevingsdienst Flevoland & Gooi en Vechtstreek (OFGV). Op grond van de de wet Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving (VTH) zijn gemeenten verplicht om een groot aantal milieutaken bij een uitvoeringsdienst onder te brengen, in dit geval de OFGV. Dit zijn de zogenaamde basistaken. Daarnaast staat het gemeenten vrij om ook andere taken bij deze dienst onder te brengen. Dit zijn de zogenaamde plustaken. Zoals gezegd heeft Gooise Meren zowel basistaken als plustaken op milieugebied bij de OFGV ondergebracht. Het takenpakket beslaat een groot aantal taken op milieugebied: (milieu)vergunningverlening, controles op de naleving van milieuwetgeving, handhaving, klachten en meldingen op milieugebied, beoordeling van asbestrapportages en toezicht op slopen met asbest, advisering bij diverse milieuaspecten bij ruimtelijke plannen en bouwaanvragen, etc.

Maatregelen

Opstellen Bodemkwaliteitkaart

Voor het grondverzet binnen de gemeente Gooise Meren is momenteel geen geldige bodemkwaliteitkaart beschikbaar. In de praktijk betekent dit dat bij grondverzet de grond gekeurd moet worden. Dit is onnodig

complex en kostbaar. Een bodemkwaliteitskaart draagt bij aan het vereenvoudigen van het grondverzet binnen de gemeente en heeft een kostenbesparend effect.

Naast het opstellen van een bodemkwaliteitskaart worden ook de nota bodembeheer en de digitale website voor bodemgegevens geactualiseerd.

5.4 Begraafplaatsen

Wat willen we bereiken?

5.4.1 Instandhouden en zorgvuldig beheren van de gemeentelijke begraafplaatsen

Begraafplaatsen zijn meer dan een plek waar geliefden een laatste rustplaats hebben gevonden. Het zijn ook groene oases, plekken voor rust, bezinning en natuurbeleving. Waar bomen, bijzondere planten, mossen, kleine dieren en vogels goed gedijen. Het beheren, onderhouden en verzorgen doen we dan ook heel zorgvuldig.

Maatregelen

Realiseren van een uitbreiding voor natuurlijk begraven op begraafplaats Nieuw Valkeveen

In 2020 gaan we de begraafplaats Nieuw Valkeveen uitbreiden. Uitbreiding is nodig om voldoende begraafruimte te houden. Bij de uitbreiding zal het ontwerp van Tersteeg verder worden aangelegd. Daarnaast willen wij nieuwe uitvaartmogelijkheden realiseren zoals natuurbegraven om nog beter aan te sluiten op de wensen van de gebruikers.

Realiseren van digitale plattegronden voor de begraafplaatsen

We gaan voor alle begraafplaatsen een plattegrond maken die voldoet aan de Basisregistratie Grootchalige Topografie, en de gegevens uit het beheersysteem Greenpoint bevat. De plattegrond moet voldoende informatie geven voor de dagelijks beheerpraktijk en voor de bezoekers van de begraafplaatsen zodat zij makkelijker de weg op de begraafplaats kunnen vinden. Op alle begraafplaatsen hangt een plattegrond in het informatiebord nabij de ingang van de begraafplaats.

5.5 Goede grondstofinzameling bij huishoudens

Wat willen we bereiken?

5.5.1 Regionaal uitvoeringsprogramma VANG

Gooise Meren participeert in het regionale uitvoeringsplan huishoudelijk afval in Gooise Meren. De inzameling van huishoudelijk afval is een gemeentelijke taak die in onze regio is overgedragen aan de Grondstoffen- en Afvalstoffendienst (GAD), een uitvoeringsorganisatie van de Regio Gooi en Vechtstreek. De regiogemeenten en GAD hebben zich als doel gesteld om de gescheiden inzameling van afval te verbeteren en de hoeveelheid restafval terug te dringen (Van Afval Naar Grondstof, VANG-programma). Zo willen gemeenten en GAD bijdragen aan het hergebruik van grondstoffen en aan de ontwikkeling van circulaire economie. De verbetering van de afvalinzameling moet hand in hand gaan met gelijkblijvende service, klanttevredenheid en kosten. Een voorbeeld is het optimaliseren van de inzameling, lokale sortering, verwerking en vermarkting van enkele grondstoffen in samenwerking met derde partijen, met de inzet om de lokale arbeidsmarkt (inclusief mensen met afstand arbeidsmarkt, arbeidsparticipatie) te verhogen.

Maatregelen

Verder met VANG

De GAD zit in de laatste fase van de transitie Van Afval naar Grondstof (VANG). Op basis van de afgeronde evaluatie VANG 2015-2020 is gestart met de totstandkoming van de regionale visie richting 2025 met een doorkijk richting naar 2030 (Circulaire economie). De circulaire economie is een landelijk programma en is één van de regionale speerpunten op het gebied van duurzaamheid.

Optimalisatie scheidingsstations

Het scheidingsstation in Bussum voldoet niet meer aan de eisen en normen van deze tijd. Het is niet klantvriendelijk en logistiek is er te weinig ruimte. In 2020 wordt gezocht naar een nieuwe locatie in de directe omgeving.

5.6 Grip op water

Wat willen we bereiken?

5.6.1 Zorg dragen voor de afvoer van stedelijk water

Het belangrijkste doel van de afvalwaterzorg is de bescherming van de volksgezondheid. Met de komst van de riolering is de levensverwachting van Nederlanders sterk verhoogd. De aanleg en het beheer van voorzieningen voor de inzameling en het transport van afval- en hemelwater zorgen ervoor dat verontreinigd water uit de directe leefomgeving wordt verwijderd.

Dit moet gewaarborgd blijven.

Maatregelen

Beheer en onderhoud van riolering en gemalen

Voor het borgen van de afvoer van stedelijk water (huishoudelijk afvalwater, grondwater en hemelwater) moet dagelijks onderhoud worden gepleegd. Daarnaast dienen riolering en gemalen na het verlopen van hun levensduur te worden vervangen.

Beperken nadelige gevolgen voor het milieu

We beperken nadelige gevolgen voor het milieu. Dit doen we door de regenwaterafvoer af te koppelen van het vuilwaterriool en woonboten aan te sluiten op het openbare rioolstelsel. Zo beperken we de verontreiniging van oppervlaktewater door overstortingen en lozing van afvalwater.

5.6.2 Onderhoud van watergangen, oevers en waterbouwkundige objecten

In de uitvoering van het waterbeheer worden waterbouwkundige objecten als: kanalen, sloten, stranden, oevers, dijken, sluisen, gemalen en jachthavens onderhouden. Voor de ontwatering van zowel het stedelijk als het landelijk gebied is het van belang dat watergangen worden geschoond en waar nodig gebaggerd.

Maatregelen

Schoonmaken van stranden en watergangen

We garanderen de doorstroming van watergangen door waterplanten, drijfvuil, dode vissen en kadavers te verwijderen. Ook de stranden van Gooise Meren maken we meerdere malen per jaar schoon door drijfvuil en achtergelaten afval op te ruimen.

Vervangen van oeverbescherming

We onderhouden de oeverbescherming en houden daarmee de oevers in stand.

5.6.3 Versterken waterrecreatief potentieel

Door samen te werken met gemeenten binnen het randmerengebied (Coöperatie Gastvrije Randmeren) en IJmeergebied versterken we de recreatiemogelijkheden. De hiervoor opgestelde Integrale Uitvoeringsagenda Randmerengebied draagt bij aan het verbinden van belangrijke water-recreatieve assets zoals het water, de vaargeul, havens, eilanden, kusten, fietspaden en overnachtingsmogelijkheden langs het water. Door in te zetten op realiseerbare fysieke maatregelen wordt getracht een impuls te geven aan de vrijetijdseconomie en versterking van recreatieve mogelijkheden.

Vanuit programma 4.2 (Duurzame) Economische ontwikkelingen worden onder de noemer 'Waterfront' op basis van de lokale kwaliteiten water, natuur en erfgoed de kansen verzilverd op het gebied van watersport en watertoerisme.

Maatregelen

Maaien waterplanten Randmeren en IJmeer

Voor de versterking van de recreatieve mogelijkheden moeten ook de recreatie-belemmerende factoren worden opgelost. Een belangrijke factor hierin is de aanwezigheid van fonteinkruid waarvan de recreatiesector in het IJmeer- en Randmerengebied ernstige hinder ondervindt. In de periode 2019-2021 wordt daarom geïnvesteerd om deze gebieden extra te maaien.

Opstellen visie Aan de Gooise Kust

In nauwe samenwerking met belanghebbenden wordt een visie voor het waterfront opgesteld: Aan de Gooise Kust.

Beleidsindicatoren

Taakveld 7. Volksgezondheid en Milieu

Nr.	Naam Indicator	Eenheid	Bron	Jaarstukken	Begroot 2020	Begroot 2020	Beschrijving	Toelichting
				2018	Gooise Meren	Gemeenten 50.000 - 100.000 inwoners		

De indicatoren voor de kolom
"Jaarstukken 2018" en "Begroot 2020"

	restafval						per jaar (kg)	gemeenten 50.000 - 100.000 inwoners" zijn gebaseerd op realisatiegegevens 2017, bron CBS. Voor 2019 is de hoeveelheid restafval voor Gooise Meren begroot op 164 kg/inw (Bron GAD). Voor 2020 is dit 140 kg/inw. maar nog niet vastgesteld door de GAD.
34.	Hernieuwbare elektriciteit	%	RWS	1,0	1,3	9,7	Hernieuwbare elektriciteit is opgewekt uit wind, waterkracht, zon of biomassa. Hernieuwbare elektriciteit komt uit bronnen die steeds opnieuw worden aangevuld.	Op basis van realisatie 2017. De gebruikte hernieuwbare elektriciteit in 2017 is 1,3% (10TJ) van het totale energiegebruik. In 2016 was dit 1%. De berekening van het totaal aan hernieuwbare elektriciteit is voor een deel gebaseerd op modelmatige interpretaties. De cijfers uit 2017 zijn het meest recent. Het percentage voor hernieuwbare elektriciteit in 2020 is gelijk gehouden aan het gemonitorde getal over 2017.

Wat mag het kosten?

Bedragen x €1.000

Exploitatie	Realisatie 2018	Begroting 2019 (na wijziging)	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022	Begroting 2023
Lasten						
616 Afval en afvalstoffenheffing	5.199	5.359	5.606	5.605	5.645	5.645
617 Riolering en rioolheffing	4.532	4.338	4.409	4.554	4.488	4.596
618 Begraven	1.095	1.216	1.154	1.148	1.137	1.137
619 Water	540	533	506	509	487	491
620 Groen	3.689	4.247	4.527	4.555	4.437	4.461
621 Natuur en milieu	1.999	2.036	1.850	1.864	1.842	1.691
643 Ongediertebestrijding	37	52	47	47	47	43
645 Duurzaamheid	209	464	736	580	477	477
Totaal Lasten	17.300	18.246	18.835	18.862	18.559	18.540
Baten						
616 Afval en afvalstoffenheffing	-6.441	-6.617	-6.934	-6.934	-6.975	-6.975
617 Riolering en rioolheffing	-5.512	-5.882	-6.161	-6.175	-6.238	-6.267
618 Begraven	-829	-886	-808	-808	-808	-808
619 Water	-79	-27	-27	-27	-27	-27
620 Groen	-227	-316	-316	-321	-321	-321
621 Natuur en milieu	-349	-1	-1	-1	-1	-1
643 Ongediertebestrijding	-2	0	0	0	0	0
645 Duurzaamheid	-19	0	0	0	0	0
Totaal Baten	-13.458	-13.729	-14.246	-14.266	-14.369	-14.399
Resultaat voor bestemming	3.842	4.517	4.589	4.597	4.190	4.141
Stortingen						
618 Begraven	0	0	0	0	0	0
Onttrekkingen						
618 Begraven	0	-159	0	0	0	0
620 Groen	0	-130	0	0	0	0
621 Natuur en milieu	-21	-21	-21	-21	0	0
Totaal Onttrekkingen	-21	-310	-21	-21	0	0
Saldo reserves	-21	-310	-21	-21	0	0
Resultaat na bestemming	3.821	4.207	4.567	4.575	4.190	4.141

Toelichting financiële verschillen

Toelichting verschillen begroting 2020 t.o.v. begroting 2019

Onderdeel programma 5	Vershil (x € 1.000)	V/N (V= voordeel, N= nadeel)
<p><i>Afval en afvalstoffenheffing</i></p> <p>Voor de begroting 2020 zijn lasten met name door een hogere bijdrage aan de GAD gestegen met circa € 247.000. In de begroting 2020 van de GAD is de verhoging van de afvalstoffenbelasting vanuit de belastingplannen van het Rijk meegenomen. De baten stijgen met circa € 318.000. Naast de indexering met 2,5% stijgt het tarief met 2% door de afvalstoffenbelasting. Daarnaast wordt om 100% kostendekkendheid te realiseren € 49.000 meer onttrokken aan de voorziening. In de Paragraaf lokale heffingen is een onderbouwing van de kostendekking opgenomen. Per saldo een voordeel van € 71.000.</p>	71	V
<p><i>Riolering en rioolheffing</i></p> <p>Met het vaststellen van het Verbreed Gemeentelijk Rioleringsplan 2019-2022 is besloten tot het instellen van een vervangingsvoorziening met name hierdoor zijn de lasten in 2020 € 70.000 hoger. De baten zijn € 279.000 hoger. Omdat het product Riolering 100% kostendekkend moet zijn en de indexering van 2,5% van de tarieven niet toereikend is wordt er meer onttrokken aan de voorziening. Per saldo een voordeel van € 209.000.</p>	209	V
<p><i>Begraven</i></p> <p>In 2019 incidenteel € 89.000 baten op het product begraven door verwerking van de effecten van de Nota reserves en voorzieningen. Per saldo voor begroting 2019 neutraal door tegengestelde mutatie op programma vier.</p> <p>Ten opzichte van 2019 zijn de lasten in 2020 lager onder meer omdat In 2019 € 50.000 incidenteel is begroot voor kleine servicepunten en verbetering informatievoorziening. In 2019 is laatste onttrekking ad € 159.000 aan de reserve egalisatie begraafrechten gedaan. Per saldo een nadeel van € 198.000..</p>	198	N
<p><i>Groen</i></p> <p>In 2019 is incidenteel budget geraamd voor groen Maria Hoeve (€ 130.000) en voor een groenstructuurplan en een biodiversiteitskaart.(€ 60.000)</p> <p>Vanaf 2020 wordt rekening gehouden met onderhoud KNSF-terrein (€ 324.000). De diverse doorbelastingen op dit product nemen toe met € 128.000.</p> <p>In 2019 is voor groen Maria Hoeve € 130.000 onttrokken aan de bestemmingsreserve Groen. Per saldo een nadeel van € 392.000.</p>	392	N

<i>Natuur en milieu</i> In 2019 is incidenteel € 200.000 begroot voor een pilot energiebesparing Gooimeer Zuid	200	V
<i>Duurzaamheid</i> In 2020 is sprake van een stijging van het budget voor energietransitie en opvoering budget voor capaciteit behandelen aanvragen duurzaamheidslening en advisering rond duurzaam (ver)bouwen (€ 200.000). De doorbelastingen zijn gestegen met € 57.000.	257	N
Overige verschillen < € 70.000 Incl. amendementen Dierenwelzijnsbeleid; niet de kat uit de boom kijken, maar de koe bij de horens vatten! en Conclusie beheer en onderhoud Buitenruimte	7	V
Totaal	360	N

Investerings

Het totaal aan voorgenomen investeringen voor dit programma in 2020 bedraagt € 5,5 miljoen (Riolering, Begraafplaatsen, Beschoeiingen en Groen). Met het vaststellen van de begroting worden voor de in de onderstaande tabel opgenomen investeringen kredieten gevoteerd. Voor de andere voorgenomen investeringen worden in 2020 separate voorstellen aan u voorgelegd. De bijbehorende kapitaallasten zijn al in deze begroting verwerkt.

Omschrijving investering	Toelichting	Investeringsbedrag * in €
Programma 5		
Uitvoering maatregelen kwetsbare locaties wateroverlast	De aanleg van wadi's, drempels, infiltratie en andere waterbergingen in de openbare ruimte om wateroverlast tegen te gaan. De uitvoering wordt gekoppeld aan reeds geplande projecten in de openbare ruimte.	230.000
Afkoppelen particuliere bij projecten openbare ruimte	Als de gemeente hemelwatervoorzieningen aanlegt in openbaar gebied, vraagt zij bewoners om de dakoppervlakten die afvoeren naar de straatzijde, op kosten van de gemeente af te koppelen.	230.000
Waterbestendig herinrichten en (ver)bouwen	Het benutten van kansen om bestaand openbaar gebied en openbare gebouwen waterbestendig en klimaatbestendig in te richten.	46.000
Duurzaam ruimtelijk ontwikkelen (klimaatadaptatie)	Integrale inrichting van klimaatbestendig (nieuw) openbaar gebied, waarbij de samenwerking wordt gezocht met diverse gemeentelijke taakvelden als ruimtelijke ordening, stedenbouw, groen, wegen en riolering.	115.000
Vergroenen openbaar gebied en gebouwen	'Groen' kan water vasthouden, bergen en biedt verkoeling. De gemeente zet in op het vergroenen van het openbaar gebied en het toepassen van groen op (daken) en rond openbare gebouwen.	57.500

Beschoeiingen 2020	In 2020 worden de houten beschoeiingen vervangen voor duurzame beschoeiingen. Het gaat dan om de locaties Beethovenlaan, Stadhouderslaan, Anna Van Burenlaan-Koningin Wilhelminalaan gelegen in Naarden en het Echobos in Muidenberg	95.000
Upgraden begraafplaatsen	Eenmaal per vijf jaar vindt het upgraden van de begraafplaatsen plaats. Dit betreft het vervangen van meubilair, verbeteren bewegwijzering, voorzieningen in de aula, etc. Ook het aanpassen en uitbreiden van de uitvaartmogelijkheden wordt hierbij indien nodig meegenomen.	95.000
Uitbreiden Nieuw Valkeveen	De uitbreiding is nodig om voldoende begraafruimte te houden op Nieuw Valkeveen, waarbij het ontwerp van Tersteeg verder wordt aangelegd. Daarnaast willen wij nieuwe uitvaartmogelijkheden realiseren zoals natuurbegraven om nog beter aan te sluiten op de wensen van de gebruikers	250.000
Losloopgebieden	In de visie buitenruimte is opgenomen dat ook honden zijn gebruikers van de buitenruimte. Er zijn losloopgebieden nodig, plekken waar honden zonder riem kunnen draven. Met bewoners bepalen we de gebieden die hiervoor worden aangewezen.	50.000
Vervangingsinvesteringen groen 2020	Jaarlijkse wordt de beplanting in een deel van de plantvakken vervangen. Het vervangen van plantvakken met een beperkte levensduur, schade door droogte is noodzakelijk om te zorgen dat het beeld aan het gewenste kwaliteitsniveau blijft voldoen. We stemmen nieuwe beplanting zoveel mogelijk af op wat aantrekkelijk is voor de natuur.	26.000
Aanleg Tiny Forest (30 jr)	Met de aanplant van een minibos van minimaal 200m ² , waarbij de planten vele malen dichter op elkaar staan versnel je de ontwikkeling van het bos en levert het snel meer biodiversiteit op. Een belangrijke component bij de realisatie is dat schoolkinderen mee helpen bij het ontwerpen en beheren van een Tiny Forest.	30.000

Totaal	1.224.500
---------------	------------------

* Investeringsbedragen exclusief bijdragen van derden

Titel

Kop 1

Kop 2

Kop 3

Kop 4

Kop 5

Kop 6

Kop 7

Kop 8

Kop 9: tabelkop